

Мирослав Максимович
заслужений працівник культури України,
доц. кафедри журналістики та засобів масової комунікації,
Національний університет «Львівська політехніка»

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЖУРНАЛІСТА-ОПЕРАТОРА

© Максимович Мирослав, 2018

Розглянуто базові елементи й особливості підготовки журналіста-оператора, які ґрунтуються на комплексному підході до викладу фахових дисциплін і засвоєнні студентами міждисциплінарних знань. Професійні навички журналіста-оператора мають містити не лише технічні аспекти (роботу з камерою, якість зображення, композицію, кут зйомки, освітлення), але й розуміння вимог сучасної журналістики та володіння усіма її жанрами, знання основ психології, ознайомлення зі специфікою кіновиробництва.

Ключові слова: телевізійний оператор, операторська майстерність, візуальні технології, професійна освіта, специфіка роботи.

Myroslav Maksymovich

BASIC ELEMENTS AND FEATURES OF JOURNALIST-OPERATOR'S PREPARATION

In this article you will read about professional aspects of preparation of journalists-operators. They are based on a complex access to teaching professional disciplines and learning connected with other subjects. Professional education of a journalist-operator has to include not only technical skills (work with camera and other TV machinery, quality of image, composition, angle and place of filming, lightning, knowledge of directing's and montage's foundations). Such education has to combine understanding of modern journalistic requisitions, knowledge of all its genres and possibility to use them, familiarization with specificity of film production etc.

This type of journalists-operators' preparation will help to prepare multipurpose workers of mass media who will be able to satisfy informational and aesthetic inquiries of audience and demanded traditional and new media. Beside this, future professionals of traditional and new media have to work out inside of themselves psychological stability and professional erudition. Also they have to be communicative. These skills will help them to avoid stress in their work.

Professional journalist-operator has to predict thoughts of people that he is interviewing and fix needed for material phrases and words in time. In work of journalist-operator artistic taste is very important. It is not enough to know only technical characteristic of a camera, laws of light and composition.

Key words: camera operator, cameraman's skills, visual technologies, professional education, specificity of work.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що нові електронні засоби масової інформації стрімко розвиваються, телебачення продовжує утримувати лідерські позиції в боротьбі за глядацьку аудиторію. У царині найпопулярніших і найдоступніших джерел отримання інформації воно все ще не має належної конкуренції з боку інших. Технічні можливості телебачення дають змогу

забезпечити своїм споживачам так званий «ефект присутності» – можливість реципієнта відчувати й свою причетність до того, що відбувається на телевізійному екрані. З огляду на це технологія виготовлення телевізійного продукту не втрачає своєї актуальності.

Попри те, що над створенням такого продукту працює більше ніж десяток представників різних професій, у середовищі теоретиків телевізійної журналістики та професійних телевізійників-практиків давно утвердилася думка про те, що ту чи іншу подію, ролик, сюжет, кліп, фільм пересічний глядач бачить насамперед очима оператора, який їх відзняв. Використовуючи свої знання композиції кадру, масштабу зображення, руху камери, темпу зйомки, відчуття кольору та світла, оператор втілює у життя задум режисера чи журналіста, створюючи таким чином динамічне, рухоме зображення. Для того, щоб таке зображення вийшло якісним і переконливим, оператор повинен володіти певними атрибутами операторської майстерності. І цих атрибутів віддавна навчають на факультетах, котрі спеціалізуються на кінозйомці та операторській майстерності.

Донедавна випускники таких факультетів і поповнювали лави професійних операторів, долучаючись до виробництва продукції та наповнення ефірного часу телевізійних каналів та телестудій. І недарма А. Головня, автор підручника «Майстерність кінооператора» [2], наголошував, що операторської майстерності складно досягти без знання, врахування й розуміння особливостей кінематографічного зображення. Сьогодні її важко досягти без знання низки інших аспектів, пов'язаних із розвитком сучасних засобів масової інформації та тенденціями телевізійної журналістики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На важливості комплексної і міждисциплінарної підготовки журналістів-операторів, які могли б готувати якісні матеріали, призначені для розповсюдження засобами масової інформації, наголошують як теоретики журналістики, так і практики: З. Дмитровський [4], А. Лісневська [10], Я. Польська та Л. Чернявська [15], І. Мащенко [12], О. Білоус та Н. Темех [1], А. Головня [2], С. Мединський [13], Ю. Фьодоров [7], А. Тернова [16], Г. Кузнецов [6], М. Недопитанський [14].

Мета публікації – визначити базові елементи й особливості якісної підготовки телевізійного (кіно) оператора згідно з вимогами сучасних ЗМІ.

Основна частина. У наш час засоби масової інформації стають дедалі універсальнішими, нівелюючи поділ на друковані та електронні медіа, створюють свої електронні версії в мережі Інтернет, а одним із ключових елементів наповнення таких сторінок є відеоінформація. Відтак, як слушно зауважують з цього приводу дослідниці Я. Польська та Л. Чернявська, «сучасними вимогами медіагалузі є універсальність журналіста, що, крім залучення своїх творчих здібностей (підготовка та написання матеріалу), а саме вміння творчо мислити, має реалізовувати свій задум технічно, вміти працювати з технікою, тому важливою складовою підготовки журналіста-телевізійника є формування навичок операторської роботи» [15, с. 151].

Якщо раніше під час підготовки телевізійного сюжету оператор відповідав лише за стан техніки і якість відеоматеріалу, а журналіст знаходив потрібних людей для зйомки, перевіряв правдивість інформації і подавав її згідно з вимогами певних телевізійних жанрів, то в сучасних реаліях усім цим доводиться займатися одній людині. Уже на етапі збору інформації журналіст-оператор має уявляти в загальних рисах свій сюжет. Як зазначає науковець Василь Гоян, «репортери сучасного телебачення показують аудіовізуальний відбиток подій дня, тижня, передають настрої, емоційне забарвлення, фокусують увагу на окремих деталях, відтворюють реальність рівно настільки, наскільки їм це дозволяє жанр, формат програми, редакційний статут, морально-етичні норми» [3].

Тенденції та вимоги сучасної медіаіндустрії дедалі більше вимагають від журналістів тієї чи іншої редакції вміння готувати з місця події і текстовий, і візуальний матеріал, застосовуючи для зйомки підручні технічні засоби. Мало того, нинішньому поколінню журналістів дедалі частіше доводиться самостійно виконувати операторську роботу, знімаючи певні події та явища без участі

професійного оператора та якісної техніки, аби бути авторами й джерелом ексклюзивної інформації. А така робота потребує не лише постійної практики й удосконалення знімального процесу, але й певного теоретичного багажу. Відтак практичні навички операторської роботи стають важливим елементом підготовки сучасних журналістів.

Перед тим, як перейти до розгляду професійної підготовки журналістів-операторів, спробуємо з'ясувати визначення поняття фаху телевізійного оператора. Більшість довідників та коротких енциклопедій з журналістики дають дуже коротке трактування цього фаху: «Оператор – фахівець, який здійснює зйомку за допомогою кіно-, теле- або відеокамери». На нашу думку, таке визначення є неповним і малоінформативним щодо представників професії, яка є однією з найважливіших на сучасному телебаченні, адже саме очима оператора глядацька аудиторія дивиться на телевізійний екран; саме представники цієї професії, застосовуючи світлові ефекти й тінь, композиції кадру, місце зйомки, втілюють задум режисера чи журналіста, відтворюючи настрій, емоції, доносять аудиторії атмосферу з місця подій.

Тому більш інформативним і повним визначенням фаху телевізійного оператора вважаємо те, яке в «Енциклопедії електронних мас-медіа» наводить Іван Мащенко наголошуючи, що «оператор телевізійний здійснює зображуване вирішення передач і телефільмів усіх видів і жанрів. Забезпечує високохудожнє втілення авторського і режисерського задумів засобами операторського мистецтва, а також технічну якість зображення. Бере участь у створенні режисерського сценарію і розробленні мізансцен, в огляді об'єктів для поза студійної зйомки і трансляції з місця подій, у попередньому вигляді відзнятого матеріалу, у застільних, без трактових і трактових репетиціях, авторських завданнях. Розробляє світлову партитуру, коригує і приймає художньо-декоративне оформлення в студії, бере участь у затвердженні гриму, костюмів, реквізитів і бутафорії. Керує розстановкою ТВ-камер і проведенням технічних проб ТВ-тракту, безпосередньо працює за камерою у прямому ефірі чи під час зйомок. Спільно з інженерно-технічним персоналом контролює якість зображення, спецефектів, світлову та колірну характеристики зображення. Бере участь у відборі дублів, монтажі й здачі відеофільму чи ТВ-передачі» [12, с. 136].

Таким чином, журналіст, що виконує операторську роботу, є не просто технічним працівником, що фіксує знімальною технікою певну подію, а творчою особистістю, яка виконує багато творчих і технічних завдань для того, щоб якісно втілити режисерський та авторський задум. Саме оператор може «побачити нові грані авторського задуму, внести корективи, які допоможуть краще зрозуміти чи сприйняти кінцевий продукт аудиторії» [15, с. 153]. На думку Юрія Фьодорова, який понад тридцять років був Головним оператором Українського телебачення, «операторська робота доволі складна, тонка, створити якісне зображення, настрій, відповідне зображальне середовище можна з допомогою світла, композиції кадру, точки зйомки, руху камери, і не тільки камери, але й учасників передачі» [7].

Від операторської майстерності і вміння людини з камерою працювати за несприятливих (подекуди – екстремальних) умов залежить видовищність і емоційна насиченість телевізійного сюжету. Автори посібника «Мистецтво телевізійного репортажу» [11] наголошують, що головне завдання професійного оператора полягає в тому, щоб «зафіксувати на плівці найцікавіші епізоди події, зняти їх з різних ракурсів та різними планами, знайти кадри, які стануть «родзинками» сюжету, приділити увагу деталям та перебивочним кадрам» [11, с. 93–94].

Науковець Зенон Дмитровський наголошує на тому, що «від майстерності оператора залежить, наскільки об'єктивно, достовірно і художньо будуть розкриті людські характери, події та факти реальної дійсності» [4, с. 45].

На відміну від зображення, зафіксованого на кіноплівці, телевізійні кадри надто швидкоплинні. В інформаційних телевізійних програмах вони з'являються і зникають. Дуже мало фрагментів таких програм залишаються у пам'яті глядачів. Як слушно констатує Алла Тернова, «темпи подачі інформації у новинах інтенсифікуються: людина змушена сприймати новину швидко, і лише потім, якщо знайдеться час, усвідомити її» [16, с. 246]. Одним із найважливіших завдань телебачення є оперативність подання інформації, але вдало підібраний кадр, мистецьки відзнята буденна дійсність можуть запам'ятатися реципієнтам набагато довше, ніж вербальний

супровід. Окрім того, операторська майстерність полягає в умінні досягнути той факт, що більшість об'єктів телевізійна камера фіксує інакше, аніж їх бачить людське око.

Олександр Довженко свого часу наголошував, що кіножурналіст – це людина з широким світоглядом, з критичним мисленням, з умінням вибрати необхідне для свого часу, з хорошим смаком, яка володіє даром слова. На думку одного із корифеїв світового кіно, кожного оператора треба виховувати, як журналіста.

Отже, одним із головних аспектів підготовки журналіста-оператора мав би стати міждисциплінарний підхід до викладу базових знань, необхідних для подальшої організаційної, технічної й творчої роботи фахівця, робочим інструментом якого є телевізійна-, відео- чи кінокамера. Цей підхід повинен враховувати такі базові елементи підготовки журналіста-оператора:

1) *світло та колір* (оператори повинні знати фізичну природу світла та основні світлові величини, світлові характеристики матеріалу, джерела світла, освітлювальну апаратуру, засади експонетрії та оптики, елементи кольорознавства). За допомогою світла досвідчений оператор може підкреслити або пом'якшити, зменшити найрізноманітніші нюанси настроїв і почуттів;

2) *операторська техніка* (ознайомлення з телевізійною технікою та знання її характеристик і властивостей). Оператор має досконало знати свій професійний інструмент, утримувати його в робочому стані, дбати про зарядні пристрої, об'єктиви, фільтри, лінзи, стабілізатори зображення тощо. Він повинен орієнтуватися в можливостях та технічних характеристиках усіх допоміжних технічних пристроїв, що мають стосунок до знімального процесу (штативи, візки, крани, мікрофони тощо);

3) *особливості творчої роботи* (зйомки у студії та на натурі; особливості зйомки інформаційних, спортивних, музичних, масових програм; уміння читати режисерські сценарії; розкадровка; співпраця з режисером, художником, журналістом). Фаховому оператору важливо знати не лише технічну сторону своєї професії, а й бути ознайомленим із творчою складовою журналістської роботи. Професійна майстерність журналіста-оператора залежить від того, наскільки швидко йому вдається передбачити розвиток події, спрогнозувати її хід, визначити її екранний статус. Хороша операторська робота спроможна підсилити режисерський задум, а втілена абияк здатна зіпсувати навіть ідеально прописані сцени;

4) *знання телевізійних жанрів* (основи теледраматургії; закони композиції; загальний, крупний та середній плани) – для оператора важливо не просто зафіксувати певну подію технічними засобами, а й розмислити над тим, як зробити так, щоб на телеекрані чи на моніторі комп'ютера вона виглядала якнайзрозуміліше, якнайпривабливіше і якнайповніше. Оператор повинен уміти розрізняти телевізійні формати, знати їхню жанрову специфіку. Знання основ кінодраматургії дозволяє передати ту чи іншу подію зображальними засобами. Іноді відзняті кадри можуть виявитися настільки самодостатніми, що не потребують вербального супроводу;

5) *знання історії мистецтва й кіно*. Професійний журналіст-оператор повинен знати історію мистецтва, фото справи й кіно, щоб виробити свій почерк і стиль у створенні візуальної продукції. Важливо переглядати класику світового кінематографу й новинки сучасного кіно, роботи колег-сучасників, зауважуючи для себе цікаві рішення та технічні моменти. Наявність власного, впізнаваного стилю – вершина операторської майстерності. Спілкування з колегами також дає змогу підвищити свої професійні навички;

6) *теорія і практика монтажу* – на етапі зйомки події чи певного явища операторська робота не закінчується, адже для того, щоб відзнятий матеріал перетворився на телевізійний сюжет чи відеоінформацію, його необхідно належним чином опрацювати;

7) *фотокомпозиція* (*перспектива; лінія горизонту; побудова кадру; чорно-біла і кольорова зйомка; витримка; діафрагма; глибина чіткості тощо*). Знання всіх цих елементів допоможе оператору знімати якісні сюжети та виробити власний операторський почерк. За словами Алли Тернові, «оператор має виокремлювати центр уваги для того, щоби у глядача була змога відповідно сприйняти зміст кадру. Також оператор мусить вміти «розбити» подію на окремі фрагменти, елементи, що відображають її розвиток і внутрішньо кадровий конфлікт» [16, с. 246];

8) *знання основ психології* – уміння знайти спільну мову, підібрати «ключик» до об'єкта зйомки, розговорити співрозмовника, допомогти людині зняти напругу, подолати страх і почувати себе вільно й невимушено перед телекамерою є важливим фактором операторської роботи. Професійний журналіст-оператор повинен уміти передбачити думки людей, яких він інтерв'ює і своєчасно фіксувати необхідні для матеріалу репліки й слова.

9) *знання морально-етичних принципів*. Без знання етичних кодексів та без дотримання моральних принципів роботу оператора можна вважати неповноцінною, оскільки не все з того, що потрапляє в об'єктив камери, можна виносити на огляд аудиторії. Існують певні заборони і правила щодо роботи знімальних груп і журналістів, з якими має бути ознайомленим майбутній журналіст-оператор.

Ще одна особливість професії журналіста-оператора полягає в тому, що йому не личить спотворювати реальність задля вигоди і власного бачення факту чи події. Теоретики журналістики акцентують увагу на тому, що телевізійний оператор зобов'язаний працювати з ustalеними стандартами експонування, нормами контрастності зображення, параметрами шкали кольорів.

10) *постійна практика*. Щоб опанувати всі базові навички професійного журналіста-оператора, необхідно багато практикувати. Використання цифрової знімальної техніки суттєво спрощує цей процес і робить його доступнішим для студентів. Сучасне покоління телевізійних операторів-початківців перебуває у значно зручнішому становищі, аніж їхні попередники, яким для практики виділявся обмежений метраж кіноплівки.

З іншого боку, розвиток цифрових технологій і пристроїв відбувається настільки швидко, що недоречно зупинятися на досконалому умінні користатися певним типом знімальної апаратури. Сучасним журналістам-операторам треба тримати руку на пульсі часу і встигати за всіма технічними вдосконаленнями.

Важливим у роботі журналіста-оператора є й наявність художнього смаку. Замало знати технічні характеристики знімального пристрою, закони світла й композиції та жанри журналістики. Науковець Зенон Дмитровський акцентує увагу на тому, що «мистецтво оператора без перебільшення можна порівняти з мистецтвом художника, бо люди цієї професії повинні мати високий естетичний смак, гострий зір, щоб уміти побачити і зафіксувати те, що інші можуть і не помітити» [4, с. 45].

Георгій Кузнецов звертає увагу на те, що «оператор пише не словами, а кадрами, і цей текст має бути для глядача таким же багатим на зміст, настільки ж емоційно забарвленим, таким же легким і захоплюючим для читання, як і хороша література» [6]. Науковець наголошує, що, окрім технічного завдання отримати якісне зображення, перед оператором постає і журналістське завдання відбору кадрів: відбору подій і фактів, документальних героїв, характерних видів, найбільш важливих моментів реальності, помічених у рамку кадру.

Професія журналіста-оператора – це не просто можливість бачити гарні краєвиди, приголомшуючі події й спілкуватися з цікавими людьми, а й велика відповідальність і певний ризик. В умовах збройних конфліктів і військових дій саме телевізійний оператор стає найголовнішою ціллю для тих, хто намагається приховати свої дії від широкого кола громадськості.

Оператор повинен зберігати витримку і холоднокровність за будь-яких обставин, тверезо оцінювати ситуацію і виконувати свою роботу. Терпіння і блискавична реакція – одні з найголовніших рис характеру у цій професії.

Журналіст-оператор має бути готовим до того, що найкращі моменти можуть не потрапити на плівку чи в пам'ять цифрової камери через те, що знімальне обладнання було виставлене не в тому місці, не під тим кутом чи просто вчасно не спрацювало. Оскільки робота телевізійного журналіста-оператора рідко пов'язана з постановними кадрами, іншого шансу зняти щось неординарне може й не бути.

Відтак часу на роздуми, на відміну від оператора, який знімає кіно, в телевізійного журналіста може й не бути. Не відзнятий сьогодні сюжет завтра може виявитися нікому непотрібним навіть за більш сприятливих для зйомки умов.

Телевізійний оператор повинен перебувати у хорошій фізичній формі, оскільки знімальна техніка може бути доволі важкою, а під час зйомок можлива ситуація, коли оператору доведеться багато й швидко переміщатися, змінюючи місце зйомки.

Висновки. Журналіст-оператор, поєднуючи творче начало й технічні навички, є однією з важливих осіб на сучасному телебаченні. Він повинен не лише майстерно володіти телевізійною камерою, орієнтуватися в специфіці телевізійних жанрів, а й досконало знати закони композиції, кольору і світла.

Засвоєння усіх цих базових елементів журналістсько-операторської роботи, як і знання основ психології, дасть людині змогу, оснащеної телевізійною чи відеокамерою, не тільки правильно знайти точку зйомки, відшукати такий ракурс, який допоможе найповніше виявити форму зображувального об'єкта (ракурсна зйомка збагачує екранне зображення виразністю, дає глядацькій аудиторії змогу розширити своє уявлення про те, на чому акцентує увагу оператор), а й забезпечить аудиторії можливість побачити в телевізійних кадрах характерні риси зовнішності певної особи, її емоційний стан, поведінку, жестикуляцію, міміку.

Таким чином буде втілено у життя найголовніше завдання операторського мистецтва, яке А. Головня [2] вбачає у реалізації ідеї й змісту кінофільму (телесюжету) в художньо-образній, конкретній і переконливій зображувальній формі.

1. Білоус О., Темех Н. *Методичні поради молодим телевізійним репортерам і операторам* / Оксана Білоус, Наталія Темех // *Телевізійна й радіожурналістика*. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 280–327.
2. Головня А. *Мастерство кинооператора* / Анатолий Головня. – М. : ВГИК, 2009. – 239 с.
3. Гоян В. *Телерепортер як професія: творчо-виробничі аспекти сучасної репортажної тележурналістики* [Електронний ресурс] / Василь Гоян. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=23144>.
4. Дмитровський З. *Телевізійна журналістика* [навч. посіб.] / Зенон Дмитровський. – 2-ге вид. – Львів : ПАІС, 2006. – 208 с.
5. *Журналістика: словник-довідник* / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. – К. : Академвидав, 2013. – 317 с.
6. Кузнецов Г. *Профессия оператора: между техникой и искусством* [Электронный ресурс] / Григорий Кузнецов. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text6/30.htm>
7. Лебедев М. *Интервью с телеоператором Юрием Андреевичем Фёдоровым* [Электронный ресурс] / Михаил Лебедев. – Режим доступа: [Itvs.com.ua/articles/intervyu-s-teleoperatorom-yuriem-andreevichem-fyodorovym](http://itvs.com.ua/articles/intervyu-s-teleoperatorom-yuriem-andreevichem-fyodorovym).
8. Лебедев М. *Майстерність телеоператора. Історія професії* [Електронний ресурс] / Михайло Лебедев. – Режим доступу: [Itvs.com.ua/articles/masterstvo-teleoperatora-istoriya-professii/](http://itvs.com.ua/articles/masterstvo-teleoperatora-istoriya-professii/)
9. Лебедев О., Прядко О. *Пластичність кінематографічного зображення та її складові* / Олексій Лебедев, Олександр Прядко // *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. – 2013. – Вип. 13. – С. 160–168.
10. Лісневська А. *Режисерсько-операторські аспекти фахової підготовки телевізійних репортерів* [Електронний ресурс] / Аліна Лісневська // *Синопсис: текст, контекст, медіа*. – 2015. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_1_6.
11. Лісневська А., Коженевська Т. *Мистецтво телевізійного репортажу : навч.-метод. посіб.* / Аліна Лісневська, Тетяна Коженевська. – Луганськ, 2013. – 190 с.
12. Мащенко І. *Енциклопедія електронних мас-медіа: в 2-х т.* / Іван Мащенко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – Т. 2. *Термінологічний словник основних понять та виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо*. – 512 с.
13. Медынский С. *Оператор: Пространство. Кадр : учеб. пособ.* / Сергей Медынский. – М. : Аспект Пресс. – 2004. – 111 с.
14. Недопитанський М. *Журналістська майстерність: репортерський досвід* [практ. посіб.] / Микола Недопитанський. – К., 2009. – 76 с.
15. Польська Я., Чернявська Л. *Роль оператора у втіленні авторського задуму в дискурсі молодіжного ТБ (на прикладі програми «Універ» каналу «Юніверс-ТБ»)* / Я. Польська, Л. Чернявська // *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. – 2010. – Ч. 1. – С. 151–156.
16. Тернова А. *Технологічні прийоми операторської майстерності при підготовці якісного аудіовізуального матеріалу* / Алла Тернова // *Молодий вчений*. – 2014. – Ч. 1. – С. 245–249.
17. Шевченко В. *Операторська майстерність : [навч. посіб.]* / Володимир Шевченко. – Харків : Майдан, 2012. – 104 с.

REFERENCES

1. Bilous O., Temekh N. *Metodychni porady molodym televizijnym reporteram i operatoram* / Oksana Bilous, Natalija Temekh // *Televizijna j radiozhurnalistyka*. – Ljviv, 2000. – Vyp. 3. – S. 280–327.
2. Gholovnja A. *Masterstvo kynooperatora* / Anatolij Gholovnja. – M.: VGhYK, 2009. – 239 s.
3. Ghojan V. *Telereporter jak profesija: tvorcho-vyrobnychi aspekty suchasnoji reportazhnoji telezhurnalistky* [Elektronnyj resurs] / Vasylj Ghojan. – Rezhym dostupu: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=23144>. Dmytrovsjkyj Z. *Televizijna zhurnalistyka* : [navch. posib] – 2-ghe vyd. / Zenon Dmytrovsjkyj. – Lviv : PAIS, 2006. – 208 s.
5. *Zhurnalistyka: slovnyk-dovidnyk* / avt.-uklad. I. L. Mykhajlyn. – K. : Akademydav, 2013. – 317 s.
6. Kuznecov Gh. *Professyja operatora: mezhdutekhnymy y yskusstvom* [Электронный ресурс] / Ghryghoryj Kuznecov. – Rezhym dostupu: <http://evartist.narod.ru/text6/30.htm>
7. Lebedev M. *Ynterviju s teleoperatorom Juryem Andreevychem Fëdorovym* [Elektronnyj resurs] / Mykhajl Lebedev. – Rezhym dostupu: <http://itvs.com.ua/articles/intervyu-s-teleoperatorom-yuriem-andreevichem-fyodorovym>.
8. Ljebjedjev M. *Majsternistj teleoperatora. Istorija profesiji* [Elektronnyj resurs] / Mykhajlo Ljebjedjev. – Rezhym dostupu: <http://itvs.com.ua/articles/masterstvo-teleoperatora-istoriya-professii>
9. Ljebjedjev O., Prjadko O. *Plastychnistj kinematografichnogho zobrazhennja ta jiji skladovi* / Oleksij Ljebjedjev, Oleksandr Prjadko // *Naukovyj visnyk Kyjivskogho nacionaljnogho universytetu teatru, kino i telebachennja imeni I. K. Karpenka-Karogho*. – 2013. – Vyp. 13. – S. 160–168.
10. Lisnevsjka A. *Rezhysersjko-operatorsjki aspekty fakhovoji pidghotovky televizijnjkh reporteriv* [Elektronnyj resurs] / Alina Lisnevsjka // *Synopsys: tekst, kontekst, media*. – 2015. – No. 1. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_1_6.
11. Lisnevsjka A., Kozhenovsja T. *Mystectvo televizijnogho reportazhu* : navch.-metod. posib. / Alina Lisnevsjka, Tetjana Kozhenovsja. – Lughansjk, 2013. – 190 s.
12. Mashhenko I. *Encyklopedija elektronnykh mas-media: v 2-kh t.* / Ivan Mashhenko. – Zaporizhzhja: Dyke pole, 2006. – T. 2. *Terminologichnyj slovnyk osnovnykh ponjatj ta vyraziv: telebachennja, radiomovlennja, kino, video, audio*. – 512 s.
13. Медынский С. *Operator: Prostranstvo. Kadr: Uchebnoe posobyje* / Sergej Medynskij. – M. : Aspekt Press. – 2004. – 111 s.
14. Nedopytansjkyj M. *Zhurnalistysjka majsternistj: reportersjkyj dosvid* : [prakt. posib] / Mykola Nedopytansjkyj. – K., 2009. – 76 s.
15. Poljsjka Ja., Chernjavsja L. *Rolj operatora u vtilenni avtorsjkogho zadumu v dyskursi molodizhnogho TB (na prykladi prohramy «Univer» kanalu «Junivers-TB»)* / Ja. Poljsjka, L. Chernjavsja // *Derzhava ta reghiony. Serija: Socialjni komunikaciji*. – 2010. – Ch. 1. – S. 151–156.
16. Ternova A. *Tekhnologichni pryjomy operatorsjkoji majsternosti pry pidghotovci jakisnogho audiovizualjnogho materialu* / Alla Ternova // *Molodyj vchenyj*. – 2014. – Ch. 1. – S. 245–249.
17. Shevchenko V. *Operatorsjka majsternistj* [navch. posib.] / Volodymyr Shevchenko. – Kh. : Majdan, 2012. – 104 s.